

Történelemoktatás a kolozsvári tudományegyetemen

A történelem tanszék az Akadémia Történelmi Intézetének épületében a Jókai utcában (a mai *Napoca* utca) található. Egyemeletes, klasszicista épület. Három kicsi szeminárium terem, irodák, a tanárok szobái, a könyvtár és néhány lakó foglalja el az épület helyiségeit. Az egyetem főépületében a Farkas utcában (*Kogalniceanu* utca) és az Erdélyi Történelmi Múzeumban is vannak előadások.

1990 óta hivatalosan is két történész csoport van az egyetemen egy román és egy magyar. Az előző években a tanárokon múltott, hogy külön foglalkoztak-e a magyar hallgatókkal. Az is igaz azonban, hogy az 1993/94-es tanévben 5 magyar előadó és még kettő, akik csak szemináriumokat tartottak, azaz összesen heten tanítottak a négy évfolyamon.

A hallgatók

Az 1993/94-es tanévben a negyed évfolyamon kettő, a harmadon három, a másodon kilenc, az elsőn huszonnégy fő volt a magyar tagozaton. Az idei tanévben a *Campus*, a *Kolozsvári Magyar Diákszövetségnek* a Szabadságban megjelenő diákoldalának adatai alapján huszonöt diák került a magyar csoportba, plusz egy, aki az ún. „második egyetemre” került be, azaz már van egy másik szakja is; és még egy magyar diák a hatvan főt számláló román csoportba is. (*Szabadság, Kolozsvári Közéleti Napilap VI. évf. 192. sz., 1994. szeptember 30. 5. o. Campus V. évf. 28. sz.*) Más információim szerint a mostani első évfolyamon huszonkilenc magyar hallgató van, a román csoport pedig nyolcvan fővel indult, amiben egy vagy kettő magyar diák is tanul. A hallgatók száma tehát emelkedő tendenciát mutat, sőt a választási lehetőség is megvan, mely csoportba kíván felvételizni az ember.

A tanárok

Kolozsváron volt szerencsém megismerkedni több magyar kutatóval is, közülük csak igen kevesen tanítanak az egyetemen. A felsőbb hivatalokban a keretre, az előre bejelentésre, anyagi gondokra hivatkoznak. Emellett számtalan oka lehet és van is, kevesen vannak, idősek, az egyéb feladatok is rájuk hárulnak, nem vállalják. Két előadó messzi más városból vonatozik ide, jelesen Marosvásárhelyről és Iaşiból. Akik a Történelmi Intézetben dolgoznak, azok közül azonban mindenki tanít. Minden évfolyamra jut egy tanár, az elsőéveseknek még kettő is, a latinok köszönhetően.

Öt tanár igazán kevés, még ha a legjobbak is azok. Egy-egy nagy kor egy tanár hatáskörébe tartozik, úgymint az őskor-ókor, középkor, újkor, legújabbkor. Mindez persze csak az egyetemes történelem, hisz Románia története és egyéb témák a magyar csoportnak is csak román nyelven hallgathatóak. Így a választás lehetősége mind a tanárok, mind az órák

* Új rovatunk címének a Praetorius által 1590-ben, a Nürnberg melletti Altdorfbán feltalált optikai készülék nevét választottuk. A szó elsődleges jelentése (Révai Nagylexikona szerint) „eszköz, mellyel távoli tárgyakat nagyobb látószög alatt láthatni, mint szabad szemmel, s így mintegy közelítve látszanak”. A címválasztásnál mégis inkább a másodlagos jelentést (‘következőket előre látó személy’) vettük alapul, remélve azt, hogy az alábbi – és a soron következő – írások által lapunk ezen oldalai a harmadlagos jelentéssel válnak egyértékűvé: ‘hely, ahonnan messzire el lehet látni’.

szempontjából korlátozott. Az előadások keretében az általános tendenciákon, a főbb események bemutatásán kívül idő és egyéb hiányában, értem itt ezalatt a jegyzeteket, a legújabbban megjelenő irodalmat, nem is nyílik lehetőség.

Órák

Csupán felsorolás szerűen, milyen órák hallgathatók magyarul: latin nyelv, régészet történet, ókori egyetemes történelem, középkori egyetemes történelem, Bizánc története, magyar paleográfia, segédtudományok, újkori egyetemes történelem, legújabbkori egyetemes történelem, a tanári szak kiegészítőiként pszichológia, pedagógia, metodika. Előadás, szeminárium. Románia története és más kiegészítő tudományok, amiket tulajdonképpen speciál kollégiumoknak tekinthetünk csak román nyelven hallgathatók. Ilyen például az ókori vallás, éremlan, (Latin-Amerika), kereszténység története stb.

Tavaly a hallgatók kezdeményezték, hogy a művészettörténeti előadások magyarul legyenek, az előadó el is vállalta volna, de a rektori hivatal kerethiányra hivatkozva nem engedélyezte. Idén már a művészettörténetet is magyarul hallgathatják.

Harmad évtől kötelező egy korra specializálódni, de ezek az órák csak románul vannak, kivéve persze azt, amivel magyar előadó is foglalkozik. Egy-egy kor részleteibe elmerülni, vagy más kutatási módszereket megismerni az előadások keretében nincs lehetőség, ez csak a diákok és tanárok külön együttműködése során valósulhat meg.

Az előadások és szemináriumok menete hasonló, mint nálunk; referátumok, kérdés-felelet, dolgozatok, kiadott olvasmányok. Csupán ez utóbbi az, ami nehezebben elérhető, vagy pedig főleg idegen nyelven található meg, akár olyan mű is, ami az anyaországban magyarul, magyar szerző által jelent meg.

Gyakorlatok évközben és nyáron

Az itteni egyetemen nem feltétlenül tanárképzés folyik, elsősorban olyan végzettséggel kerülnek ki innen az emberek, mint egyszakos történész. Hallgatnak ugyan pedagógiát, pszichológiát, metodikát is, de a tanári pályán kívül kutatási lehetőségeket is válaszhatnak. Így például nem folyik külön régész képzés, de régész állást evvel a végzettséggel is elfoglalhat. Persze ebben az esetben jobban örülnek, ha valaki Szebenben, Temesváron, Gyulafehérváron, Iaşiban, Bukarestben végez, mert ott többen foglalkoznak evvel a területtel a tanárok közül is. Illetve ezeken az egyetemeken beindult a régészképzés, de még nem kerültek ki végzett évfolyamok.

Harmad évben van egy két hetes tanítási gyakorlat, amelyen meghatározott számú órát kell tanítani. Nyáron pedig mindenki köteles valamilyen intézménynél bizonyos időt eltölteni. Lehet ez régészeti ásatás, egyéb múzeumi terület, levéltár, könyvtár vagy más egyéb. Egyfajta fogalmuk lesz így azokról a helyekről, ahol az általuk tanult tudománnyal foglalkozó emberek dolgoznak. Nemcsak elméleti, hanem gyakorlati tapasztalataik is lesznek olyan dolgokról, ami a saját témájukba vág.

Miért jobb a román csoport egy magyar dláknak?

„Csak. Nem lennék harcos, ha nem oda mentem volna!” „Akik történelemre jelentkeztek, azoknak ez csak tíz százalékát érdekli. A többi vagy hülye a nyelvhez, vagy kiesett a jogról.” – A válasz túl kemény, sőt cinikus, esetleg szélsőségesnek is nevezhetem. A megker-

dezett egyike azoknak, akik a román csoportba jelentkeztek, tapasztalatai főleg rájuk érvényesek, hisz a magyar csoport tagjai sokban nem értettek egyet vele.

Mi a véleményed a magyar előadásokról? „Körülbelül ugyanazt mondják el, mint a románok, csak egy kicsit gyengébben.” Vagy talán inkább másra helyezik a hangsúlyt, esetleg szigorúbbak, jobban követelnek – ez volt a másik vélemény. Ez persze a tanároktól függ, és persze attól is, hogy a kisebb létszámú magyar csoportnál sokkal bensőségesebb a tanár-diák viszony.

Van valamilyen kapcsolat a két csoport között? „Igazán nincs.” Pedig vannak közös előadások, szemináriumok. Talán a nemleges válasznak az lehet az oka, hogy már mind a két csoportban viszonylag sokan vannak, és így erősebbek a csoporton belüli kapcsolatok.

„Románia történetének az előadásokon meglévő alapját keresztalak jellemzi. Egyik szarát az a vonal adja, amely szerint a románok már a trákoktól kezdve 1994-ig itt voltak, itt fejlődtek; a másik vonalat pedig az jelenti, hogy mind a három ország területén éltek, tehát Erdélyben, Havasalföldön és Moldvában. Soha senkit sem támadtak meg, mindig csak védekeztek.” – Ismét hangsúlyoznom kell, hogy ez magánvélemény, csupán az érdekesség kedvéért írtam le. Erdély státusza a román előadások szerint autonóm fejedelemség; amely soha nem tartozott a magyar államhoz. A különböző vélemények egyéb történelmi kérdésekkel kapcsolatban, nem tartoznak ennek az írásnak a tárgykörébe.

Más lehetőségek

A különböző szervezetek pártolják az ifjú érdeklődőket. A Kolozsvári Magyar Dák-szövetség (KMDSz) szervezésében indult a *Bolyai Szabadegyetem*, amely különböző témákban – művészettörténet, magyar és egyetemes történelem, irodalom stb. – indít sorozatokat, és hív meg előadókat. Persze ezeken az előadásokon inkább a külső érdeklődők jelentik a többséget. Itt általában hazai kutatók adnak elő. Jellemző, hogy a hallgatóság nagy része nem ismeri az anyaországi kutatásokat, illetve kutatókat. Így egy-egy magyarországi előadó kisebb népszerűségnek örvend.

Az *Erdélyi Múzeum Egyesület* (EME) az, ahová Kolozsvárról és az országból beérkezik az összes információ a különböző kutatásokról és ez a szervezet az, amelynek szinte a legjobb kapcsolatai vannak külföldi pontosabban anyaországi kutatókkal. Az egyesület nagy gyűjteménye, könyvtára állami tulajdonba került, mostanság kezdik újból gyarapítani elsősorban a folyóirat és könyvállományt. A Jordáky-ház, ami egy hagyaték keretében került az egyesület tulajdonába lesz a történelmi részlet (Kőkert utca, a mai Hasdeu út). A diákok is segítettek ennek rendbehozatalában, de a hivatalos szervek akadémikusodása sok bosszúságot okozott.

Az itt dolgozó kutatók sok segítséget nyújtanak az érdeklődőknek és az egyetemistáknak. Persze a hallgatókra lehet számítani bárminemű segítségnél, hiszen például gyakorlat keretében segítenek rendbe rakni a különböző gyűjteményeket, az egyesületre testált hagyatékokat.

TDK

A kolozsvári egyetemen is kialakult a tudományos diákköri rendszer. Hasonló a magyarországihoz, a diákok tudományos kutatásait, eredményeit hivatott bemutatni. Ez év novemberében lesz a IV. Tudományos Diákkonferencia, amelyen a részvétel lehetőséget jelent a Magyarországon megrendezendő OTDK-ra való eljutásra is.

Szegeden, a *Juhász Gyula Tanárképző Főiskola* TDK üléseire rendszeresen meghívják a határokon túli egyetemek képviselőit, köztük a kolozsvári hallgatókat is.

Diáklap

Jelenleg a *Campus* című, nem különálló lap, amely a *Szabadság* című kolozsvári napilap minden pénteki számában jelenik meg két oldalon, jelenti a kolozsvári diákság egyik információ-forrását, publikációs lehetőségét. Már az V. évfolyamnál tart. Más kísérletek is voltak, mégis ez az egyetlen, amely hosszú távon életben tudott maradni, ez feltételezhetően a Szabadságnak köszönhető. Diákok szerkesztik és igyekeznek az éppen aktuális eseményeket közölni, értékelni.

A legtöbb lehetősége mindenféle, a diákélethez kapcsolódó dolgokban a KMDSZ-nek van. Sokakat persze nem tud kielégíteni, de eddig sajnos a kritizálásokon kívül mást nem nagyon tettek, újabb kezdeményezésekről nem hallottam. A KMDSz gondozásában jelenik meg a *Campus*, ők szervezik a szabadegyetemet, a gólyabálokat, bulikat, egyéb előadásokat stb.

Tavaly indult még két lap, az egyik a *Couleur Locale*, amely főleg információkat, hírdetéseket tartalmaz. Az első évfolyam még csak magyar, idén azonban már magyar–román nyelven jelenik meg. Négy oldalas ingyenes kiadvány. Számait az egyetemen, a kollégiumokban, a könyvtárakban lehet megtalálni.

A *Perpetuum Balett* magyar nyelvű irodalmi, művészeti folyóirat. Egyesek véleménye szerint kissé avantgard. Ez csupán 150 lei, és megtalálható minden helyen, ahol a magyar diákok megfordulnak, illetve ahol elsősorban más magyar kiadványok is vannak, így például a Mátyás szülőháza melletti könyvesboltban is.

Az egyetemi könyvtárban akadt kezembe a Ferencz József Tudományegyetem Egyetemi Körének először 1897 októberében megjelent lapja, a *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, azaz a KEL. Ez az Egyetemi Kör és a Segélyegyletek hivatalos sajtóorgánuma volt. Két hetente jelent meg egy vagy másfél oldalnyi terjedelemben. A lap költségeit a két szervezet bevételeiből finanszírozták, illetve az előfizetésekből és a lapban megjelenő hirdetésekéből. A kör rendes tagjai ingyen kapták az újságot, az egyetemi hallgatóknak pedig 50 %-os kedvezményt biztosítottak. Ára egész évre két forint, egész oldalas hirdetés tíz forint — csak összehasonlításképpen: a *Kolozsvár* című napilap (kormánylap volt) évi előfizetési díja tíz forint. A szerkesztőnek egy választmányi tagnak kellett lennie, aki a lapban megjelent cikkekért nekik tartozott felelősséggel, a választmányt pedig a közgyűlés vonhatta felelősségre. Azt a kitértelt hozták még a lappal kapcsolatban, hogy amennyiben a kör rendes tagsága nem éri el az évi 150-et, a lap megszűnik. „*Lesz már a kolozsvári egyetemi ifjuságnak sajtó orgánuma, mely által a maga érdekeit a nagy közönség előtt megvédheti és azok iránt érdeklődést kelthet... Elsősorban az ifjuság érdekeinek megóvására fogunk törekedni...*” — írja a lap első számában a szerkesztő. (KEL 1897. október 2. I. évf. I. sz. 1. o. *Előszó c. cikk*) Elsősorban a diákságot érintő kérdésekkel foglalkozott, de rovatai közé irodalom, művészet, kritika, egyéb hírek is beletartoztak.

1989-ig működött az *Echinox* nevű újság. Három nyelven jelent meg, állami tulajdonban volt, de csak Kolozsvár területén terjesztették. 1990-ben a MADISz (*Magyar Diákok Ifjúsági Szövetsége*) megalakulásával jelent meg a *Jelenlét* című lap, ami azóta már megszűnt.

A mai diákság ltudományos kutatásainak publikációs lehetőségeit a nagy országos lapok biztosítják, úgymint *Korunk*, *Művelődés*, *Krizsa János Társaság Évkönyve* stb. Ezek az írások elsősorban a bölcsészettudomány körébe tartoznak. Azért mégis hiányzik egy önálló egyetemi lap, ami természetesen nemcsak a magyar diákoknak szólna.

A diákság életkörülményei

Mint a legtöbb egyetemi városban itt is gondot jelent a szállás. Állítólag a műszaki, agronómiai, orvosi oktatásban túrhető a kollégiumi ellátás, de a tudományegyetemen a diákságnak csak 35 %-át tudják elszállásolni. Az albérletek ára pedig a csillagos eget veri. Egy lakás bére megközelíti a havi átlagfizetés összegét (kb. 120 000 lei, min. 80 000 lei), de gyakran előfordul, hogy a bérleti díjat valutában kéri.

Felmerül a kérdés, *bentlakjak, kintlakjak*, ne lakjak, esetleg egyetemre se járjak?

A bentlakások egész kis városrészt alkotnak a Klinikák környékén, a Hajnal (*Zorilor*) és a keleti, azaz a *Maresti* negyedben. A *Hasdeuként* és *Obszüként* (az utcáról elnevezve) emlegetett bentlakások szocreál lakólabirintusok képét nyújtják. A 3-4 fős szobákban sokszor öten, hatan is laknak. Biztosítják a diákság mozgásszükségleteit azzal, hogy a tízemeletes kollégiumokban általában mindig rossz a lift, a sötétben való látás szintén új profílját az egyetemistáknak, az izgalmakat tovább fokozzák az egér, sőt patkány illetve csótány hadjáratok. Az illatosítást sajnos nemcsak a szép Mikó-kert adja, hanem az épületek mellett felgyűlt szemét kupacok is. Ellenben nagyon jó a hangulat, és megfelelő a kocsmái hivatalok száma is.

Enni mindenki ott eszik, ahol éppen tud. Van menza is, sőt a középiskolák étkezdéibe is be lehet jutni, és van még egy-két olcsóbb hely, pl. a „szegények konyhája” – rajta akadt egy régebbi elnevezés, de ez a városháza étkezdéje (*Cantina Primariei*).

A megélhetés elsősorban a szülői segítségen múlik. A hallgatóknak csak kb. 40 %-a kap ösztöndíjat. Romániában nincs fejpénz-rendszer. A pénzek szétosztása szakonként történik. A legmagasabb tanulmányi átlagtól lefelé, ameddig a keret megengedi. 9,8-as média felett jár az ún. érdem ösztöndíj kb. 74 000 lei, kb. 9,8 és 9–8,5 között 52 000, ez a tanulmányi ösztöndíj, és 8,5-ig van a szociális ösztöndíj. Nagyon magas átlag kell ahhoz, hogy valaki az egyetemről kapjon pénzt. Egy hónap étkezési és szállás költségei; ebéd előfizetési díja 40 000 lei, a kollégiumi díj 2000 lei, de egy albérlet ára 70-80000 lei.

Egyetemi rendszer

Igazából nem alakult még ki pontosan az új négy plusz kettes rendszer. Ez azt jelenti, hogy nincs kidolgozva ennek a pontos menete. Azoknak, akik 1991-ben kezdtek még öt éves az egyetemi képzés. Négy év alatt átveszik az anyagot. Ötödéven van még néhány kurzus, főleg speciális témákban, de a második félév már arra van, hogy a diploma munkájukat megírják. Az újabb rendszerben harmad évtől specializálódnak egy korra, amivel a későbbiekben foglalkozni szeretnének. Ezek a speciális előadások és szemináriumok azonban csak románul vannak. A szakdolgozatot persze lehet magyar tanároknál is írni, sőt magyar nyelven is, de csak egyetemes történelemből és módszertanból, Románia történetéből csak románul. A negyedévvél befejezik az egyetemet, ekkor kell megírni a szakdolgozatot, letenni az államvizsgát. Harmadévvben van tanítási gyakorlat, amit a magyar csoport természetesen a magyar nyelvű liceumokban végez.

A plusz két év már nem kötelező, ez az ún. *Masters* képzés, ami egy tudományos fokozatot ad, de ha jól tudom még nincs igazán kidolgozva. A *Masters* fokozat feltétele, egy bizonyos média elérése, azaz megfelelő átlag, és egy felvételin való részvétel. Az ilyenfajta képzést a régi hagyományokkal rendelkező egyetemre akarják koncentrálni, mint pl. Kolozsvár, Iași, Bukarest és valiszínűleg Temesvár is megkapja a lehetőséget.

A régi kihelyezési rendszer megszűnt, mindenki úgy szerez állást magának, ahogy tud. Egy-egy helyre versenyvizsgát hirdetnek, így választják ki a megfelelő embert.

Itteni diploma elfogadása

'89 után sokan gondolták azt, hogy az anyaország segíthet abban, hogy minél több diplomás kerüljön a határokon kívül élő magyarság körébe. Különböző alapítványok, az egyetemek, főiskolák biztosítottak lehetőséget, ösztöndíjat erre. Csupán egy nyilatkozatot kértek, hogy diploma után vissza kell menniük az adott országba. Azóta eltelt persze pár év sok minden megváltozott, itt több a lehetőség, mások a kutatási feltételek, sokan férjhez mentek, vagy megnősültek itt.

Ebben az évben került ki az első gárda, akik a négyéves képzésű felsőoktatási intézményeket választották. Romániában azonban a felsőoktatásban csak egyetemi diploma van, főiskolai képzés nem létezik. Ezért az ilyen diploma nem is ér semmit. Sőt az egyetemi diplomát sem fogadják el, mondván, hogy idegen országban felvételiztek, így a romániai kemény felvételi vizsgát nem teljesítették. Az egyetemi diplomát csak úgy fogadják el, ha Romániában már szerzett egy diplomát, és itt csak kiegészítő képzésen vett részt. Így is külön vizsgát kell tenni, olyan, mintha mégegyszer államvizsgáznának, persze az ottani szakirodalomból. Ezen vizsga letétele pedig nem is olyan könnyű.

Az alapítványi támogatás jellege módosulni fog. Nem azok kapnak, akik az anyaországban tanulnak, hanem a Romániában tanuló magyar diákok.

Hogyan tovább?

Az anyaországi kapcsolatok egyes kutatók, tanárok, intézetek, tanszékek, egyesületek között lényegesen megváltoztatnák, megkönnyíthetnék, az ottani kutatók munkáját. Lehet, hogy a szándék megvan és a személyes kapcsolatok már kiépültek, de intézményi szinten alig mutatható fel eredmény. Így például a szegedi és kolozsvári egyetem között tudtommal semmiféle együttműködés nincs, pedig a HÖK (Hallgatói Önkormányzat) már felmérést is készített, vajon mit szólnának hozzá a diákok. Továblépés azonban nem történt. Szomorú!

Nemcsak az egyes emberekről és az intézményekről kell azonban szót ejteni, hanem az állami szintű kapcsolatokról is. Kevés emberről hallottam még, hogy kelet felé törekedne, akár tanulás, akár odaköltözés szándékával, de vannak. Sem az ösztöndíjakban, sem a támogatásokban nem bővelkednek igazán. Ez természetesen mindkét félen múlik, de az igyekezet nagyon kevés.

Tanulni pedig mindenütt lehet, ha mást nem tapasztalatot, újabb ismerősöket, barátokat szerezni, kapcsolatokat kialakítani, amik egy diáknak az évek folyamán biztosan megtérülnek.

Nem akarom erőltetni az alapszerződést, de akár abba is benne lehetne például az itteni diplomák elfogadása, közös kutatási lehetőségek, ösztöndíjak stb.

Farkas Csilla

Nepotista Diákköri Konferencia

A sűrű hóesés és a csikorgó mínuszok megteveszthetik az embert; hiszen a tavaszi szünetben, április 10–12. között rendezték meg Debrecenben a XXII. Országos Tudományos Diákköri Konferenciát a humán tudományok számára. A történelem, klasszika-filológia, nyelvészet, irodalom és idegen nyelvek tárgykörökben huszonkilenc szekcióban közel négy-száz hallgató mutatta be a dolgozatát. Jászszentlászlói helytörténeti dolgozatával *Rókus Róbert*; a Délvidék magyarságának 1944-es kálváriáját az érzelmekre is erősen hatva bemutató *Forró Lajos*; a magyar Holocaust egy szeletét feltérképező *Jancsák Csaba* képviselte tan-székünket –, valamint két, már végzett hallgató: *Vaczkán Melinda* Röske népesedési viszo-gyait, *Nagy Tamás*, a magyar vasúttörténet egy alig ismert témáját kutatta. A kis küldöttséget *Dr. Kováts Zoltán* tanár úr vezette.

Hallgatóink alapos munkáról számot adó, magas színvonalú előadásokat tartottak, ver-senytsaikkhoz hasonlóan. Aztán a szerdai eredményhirdetésen kiderült, hogy – csakúgy, mint szerte mindenütt ezen a nyomorult kilencvenháromezer négyzetkilométeren – Debrecenben sem a valós értékek alapján döntöttek a bölcs zsűrik. Kiosztottak tizenöt külön- és tizenöt első díjat, ezek között nem volt egyetlen főiskolás sem! A nagyjából húsz-húsz második és har-madik díjas között talán nyolc! A majdnem hetven díjazott közel felénél a név után a *Kossuth Lajos Tudományegyetem* hangzott el intézményként (!!!), a maradékon a pécsi, a budapesti és – szerényebb mértékben – a szegedi egyetem osztozkodott. *Vaczkán Melinda* harmadik, *Nagy Tamás* negyedik helyezést ért el, nekik a *Belvedere* szerkesztősége is sok szeretettel gratulál – talán többet érdemeltek volna!

Mit mondhatnánk? Dolgozzon mindenki tovább nyugodtan magában – és magának. A megmérettetésnek egyelőre nincs makulátlan színtere.

A szép emlékeknek vége. Zsíroskenyér, egy-két pohár vörös bor, az életvidám tanár felkérte egy tánra szakdolgozóját, és hajnaltájt – esetleg – a radiátorhoz dőlve, előmerész-kedett egy-egy csók az ország túl végéről jött vetélytársak ajkairól. Ma? Véres tampon a klo-tyóban, a bölcsész szoba falán *Slash*, *Bon Jovi* és néhány fésült szőrű házörző; az eredmény-hirdetéskor, az aulában, kifelé menet a boldog-boldogtalan hallgatóság a felhasználatlan ok-levél-nyomtatványokat tapossa.

Tisztelettel: **Zékány Károly Ödön**

Köztes-Európa 1763–1993

*Beszámoló a „Nemzeti és Vallási Önidentitás és a Nemzeti és Vallási Kisebbségek Problémája Kelet-Közép-Európában” című konferenciáról, és az ott elhangzott előadás magyar nyelvű szövege.
Lublin, 1994. november 16.*

A konferencia

A lengyelországi Lublin városában immár hagyományosan, évről évre megrendezik a kelet-közép-európai kisebbségekről szóló konferenciát, melyen a régió számos szakértője vesz részt. Több egyetem is képviselte magát a konferencián, de tudományos intézetek, sőt tudományos akadémiák néhány tagja is jelen volt. A konferencia remélhetőleg hagyományt teremt és hozzájárulhat a térségben oly hiányos párbeszéd kialakulásához, ill. erősödéséhez.

A konferenciára szóló meghívást *Bárdi Nándor* kapta a szervezőktől. Kihasználva a lehetőséget, hogy szívesen látnak másokat is Magyarországról, a jelentkezést saját nevemben küldtem el. Ennek fő oka a meghívólevél és az ismertetés angol nyelvű fogalmazása volt, ennek megfelelően angol nyelvű rezümét küldtem el a Lublini Kelet-Közép Európa Intézet címére.

A konferencia témája hat szekcióra oszlott:

- Atlasz és statisztika;
- Történelem;
- Politikai tudományok;
- Jogtudomány;
- Filozófia és teológia;
- Pszicho-szociológia.

Jelentkezésemet az Atlasz és statisztika szekcióban való részvételre küldtem el. Előadásom címe: „Köztes-Európa 1763–1993 (Történelmi atlasz)” [„Europe-Between” 1763-1993 (A Historical Atlas)] –, témája pedig a *Pándi Lajos* által szerkesztett térképgyűjtemény ismertetése volt.

A szervezők november eleji válaszlevélben tudatták, hogy elfogadták jelentkezésemet. Valamennyi résztvevő számára ingyenes szállást és étkezést biztosítottak, ill. az útiköltség visszatérítését is vállalták. (Ezt a visszatérítést azonban csak zloty-ban tudták kifizetni, amit nehezen sikerült Magyarországon is jegyzett pénznemre átváltani.)

1994. november 13-án vonattal indultam el, és 14-én este érkeztem Lublinba. A konferencia másnap reggel kezdődött a régi városháza reprezentatív XVII. századi épületében. Lublin főterén. A résztvevők száma meghaladta a száz főt. Túlnyomó többségük Lengyelországból, ill. a szomszédos szláv nyelvű országokból (Ukrajna, Belorusszia, Csehország, Szlovákia) érkezett, ezen kívül néhány román, bolgár és magyar előadó volt jelen.

Az első délelőtt során plenáris ülés volt, négy előadással, melyek közül csak egy volt angol nyelvű. Sajnos, később kiderült, hogy ez volt a kivétel, mert a konferencia nyelve nem az angol volt. A szervezők erről a tényről elfelejtettek előre informálni, így ez csak a helyszínen derült ki. Hivatalos nyelv a lengyel volt, de a nem lengyel szláv nyelvűek általában

anyanyelvükön adtak elő. Az a benyomásom támadt, hogy – közös nyelv hiányában – nem kelet-közép-európai, hanem „szláv” konferenciára érkeztem.

E tényt csak némileg ellensúlyozta, hogy az előadók egy része készített angol nyelvű rezümét, amit előadása közben a szervezők osztottak ki. Az előadások tekintélyes részénél ez sem állt rendelkezésre: másrészt a mintegy félórás előadások során nyilvánvalóan számos olyan fontos dolog elhangzott, mely nem kerülhetett be az egy oldalas összefoglalásokba. Ezeknek a rezüméknek a szövege egyébként rendkívül rossz angolsággal íródott, különösen szórendi és névelőhasználati tekintetben.

Az előadásokat a nyelvi probléma ellenére igyekeztem figyelemmel kíséreni, de csak töredékesen sikerült megérteni őket. A rezümé alapján érdekesnek tűnő témák előadóit a szünetekben megszólítottam, de ők általában nem beszéltek angolul, ezért a kapcsolatfelvételre való törekvésem sem járt sikerrel.

Előadásommal éppen azért merültek fel problémák, mert a többség nem beszélt angolul. Először szinkrontolmács alkalmazását vetették fel, aki minden mondatom után lengyelül elismételte volna szöveget. Ezzel kapcsolatban több problémám is volt. Egyrészt félttem attól, hogy a tolmács megfelelő szinten vissza tudja-e adni a mondanivalómat, ha előtte nem is látta még a szöveget; másrészt ez az előadásmód vontatott és élvezhetetlen; harmadrészt pedig félő volt, hogy e módszer gyakorlatilag felére zsugorítja a rendelkezésemre álló időt.

Előadásom napjának délelőttjén aztán megkértek, hogy a dolgozatom lényegét mondjam el: ők lefordítják és egyikük felolvassa majd lengyelül. Szerencsére belátták, hogy ezt ideutazásom nélkül is megtehették volna. Végül a lengyel tartalmi összefoglaló felolvasása után angolul elmondhattam előadásomat.

A problémák azonban ezzel sem értek véget. Úgy gondolom, hogy egy atlaszokról, térképekről szóló szekcióban rendkívül fontos dolog a jól kivitelezett szemléltetés. Nos, a konferencia e tekintetben szegényesnek bizonyult. A legtöbb előadó csak beszélt az atlaszokról, de egyáltalán nem mutatott be térképeket. Mások hoztak ugyan, de ezek kisméretű demonstrációs térképek voltak, az első padosor előtt elhelyezett állványokon. Sajnos, ezeken sem volt alsó lécz, így felpenderedett a szélük, takarva a térkép jelentős részét.

A másik szemléltető módszer fénymásolatok körbeadása volt. Természetesen ilyenkor a térkép maga időbeli késéssel kerül az érdeklődők kezébe, ami zavaró tényező.

A térképek szemléltetését már Szegeden megterveztem, és írásvetítő fóliára fénymásoltattam a kiválasztott oldalakat. A konferencia helyszínén azonban nem voltak írásvetítők, ezért rögtön kértem a szervezőket, hogy próbáljanak meg szerezni egyet az előadásomra. Ezt többször elismételtem, végül sikerrel jártam és lehetővé vált a fóliák kivetítése.

A szekcióban még egy magyar, *Sebők László* vett részt a Teleki László Alapítvány részéről. Előadása angol nyelvű volt, témája pedig a nemzetiségi statisztikák és térképek számítógépes kezelését lehetővé tevő program, az „EtnoGraf” ismertetése volt. A program saját fejlesztésűk, Windows alatt futtatható.

A szervezőktől ígéretet kaptam arra, hogy a konferencia előadóinak címét utólag eljuttatják hozzám. Az előadások szövegét 1994. december 31-i határidőig kellett beküldeni Lublinba, és ezeket külön kötetben publikálni fogják.

Összegezve tapasztalataimat, a konferencia szervezése jónak mondható a lebonyolítás, programismertetés, publikáció oldalán (általában anyagi oldalon), de a nyelvi-kommunikációs szakadékokat nem sikerült áthidalni. A világnyelvek ismeretének hiánya jellemző volt, de a szláv népeknek megvan az az előnyük, hogy többé-kevésbé megértik egymás nyelvét. A magyarok ezzel az előnnyel nem rendelkeznek, ezért a párbeszéd a többi közép-európai néppel

elsősorban azon múlik, hogy sikerül-e megtalálni a közös nyelvet. E téren alighanem kár a másik félre várni.

* * *

Az előadás szövege:

Köztes-Európa 1763–1993 (Történelmi atlasz)

Tartalom

1. Korábbi történelmi atlaszok;
2. Köztes-Európa jelentése, az elnevezés problémái;
3. A Köztes-Európa atlasz története és általános ismérvei.

1. Korábbi történelmi atlaszok

Három fontos magyar atlasz foglalja közep-(köztes-)európai nemzeti és vallási kisebbségek kérdésével. Az első gróf Teleki Pál vezetésével az első világháború alatt készült.¹ Különböző statisztikai kiadványokat, köztük az 1910. évi népszámlálás eredményeit, továbbá többféle gazdasági, oktatási és egyéb adatot használtak fel a munka során. A teljes anyagot a háború utáni békekonzferenciára állították össze. A magyar delegáció gróf Apponyi Albert vezetésével annak bizonyítására használta fel ezeket a térképeket, hogy Magyarország egy feloszthatatlan gazdasági, kulturális és földrajzi egység. A háború elvesztése és a nemzetiségek elszakadás-törekvése azonban erősebb érveket jelentettek.

Valamennyi térkép pontos statisztikai adatokra épült, tehát lehetséges lett volna a lehető legjobb határokat megvonni. Stratégiai és katonai okokból azonban az új államok nagy magyar többségű területeket kaptak, részben az új határok mentén. Más határ megvonásával a kisebbségek száma jelentősen csökkenthető lett volna.

A második világháború idején egy másik atlasz készült Rónai András vezetésével.² Az atlasz célja most is az volt, mint az előző esetben: a béketárgyalásokra tudományosan megalapozott anyagot készíteni az igazságos határmegvonás érdekében. Rónaiék az 1930 körüli népszámlálások adatait dolgozták fel, hogy az aktuális kisebbségi helyzetet bemutassák. Az első atlisszal ellentétben, ahol csak magyar statisztikákat használtak, Rónai Középeurópa-atlasza számos ország adatait magába foglalta. A magyar határok közvetlen szomszédságában a Trianon utáni vándorlások ellenére még mindig nyilvánvaló volt a magyar lakosság többsége.

Az atlaszt igen nehéz körülmények közepette, a front Magyarországon való átvonulása alatt fejezték be. Angolul és magyarul is megjelent, de a békecsinálók ezúttal sem fordítottak figyelmet a statisztikára, habár ezek már nem magyar, hanem román, csehszlovák és jugoszláv felmérések voltak.

A harmadik fontos munka már nem egy hagyományos atlasz, hanem inkább egy tanulmány, melyet sok statisztika és számos térkép egészít ki. Ez a kiadvány a három kötetes

1 A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről 1920. január–május. I–IV. köt. Budapest, 1921. (A vonatkozó rész a IV. kötetben található.)

2 Rónai András (szerk.): Középeurópa-atlasz. Budapest–Balatonfüred, Államtudományi Intézet, 1945. Új kiadása: Bp., Szent István Társulat–Püski, 1993.

Dunatáj,³ amelynek témái közt egyaránt szerepelt a népesség (beleértve a nemzetiségek, nyelvek elterjedését), történelem, földrajz, mezőgazdaság, ipar, közlekedés, kereskedelem stb. Térképei között megtaláljuk a térség országainak földrajzi, politikai és etnikai viszonyainak ábrázolását és ezen országok területi változásait. A harmadik kötet részletes kronológiát tartalmaz, míg a tervezett negyedik kötet nem jelent meg.

Ezek az atlaszok tehát a rendelkezésre álló legfrissebb (magyar és külföldi) statisztikát felhasználták. Tudományosan elismert művek, de politikai céljukat nem érték el. Jelen atlasz e három folytatása kíván lenni pontosság és hitelesség tekintetében. Az eltérés abban van, hogy ez az atlasz hangsúlyozottabban történelmi, valamint oktatási ill. tudományos célból készült.

2. Köztes-Európa — egy elfelejtett kifejezés jelentése

Sok vita folyt – és még ma is folyik – az Oroszország és Németország közti terület nevééről. Nyugat-európai történészek gyakran Németországot tekintik Közép-Európának (Svájccal, Ausztriával, néha Hollandiával együtt). Abból a nézőpontból Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország már *Kelet-Európa* részei. Ez a besorolás csak erősödött 1945 után, amikor Európa kettévált. Magyarországon sokak véleménye az, hogy Közép-Európa ténylegesen Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia és Horvátország. Mások új kifejezéseket dolgoztak ki, mint pl. *Kelet-Közép-Európa*, vagy *Közép-Kelet-Európa*.

Mindkettő politikai sugallatú: az első szerint a terület egy nagyobb Közép-Európa keleti része, míg utóbbi szerint Kelet-Európa-hoz tartozik.

Közép-Európa jól alkalmazható fogalom lenne, de egyrészt nyugaton Németországot értik ezalatt, másrészt a „Mitteleuropa” név rossz emóciókat is kelthet.⁴ Tehát valamennyi kifejezésnek van több-kevesebb politikai jelentése. Ezért is határoztak úgy az atlasz szerkesztői, hogy egy régi, de elfelejtett kifejezést használnak: *Köztes-Európát* (angolul *Europe-Between*, németül *Zwischen-Europa*). A két világháború közt elterjedt kifejezés a szovjet terjeszkedés miatt 1945 után értelmetlenné vált és feledésbe merült.

Köztes-Európa az Oroszország és Németország *közti* területeket jelenti, vagyis a két nagyhatalom közös befolyási területét. Számos kis ország található itt, Finnországtól Görögorszáig és Csehországtól Moldáviáig. A szomszédos nagyhatalmak e területen küzdöttek egymással az utóbbi évszázadokban. 1795-ben (Lengyelország harmadik felosztása) az egész területet felosztották maguk között, és a kis nemzetek felszabadulása csak az első világháború (illetve a Balkánon 1878) után következett be.

A függetlenség azonban nem tartott tovább két évtizednél. A nagyhatalmak sikeresen vonták újra ellenőrzésük alá az egész térséget; először a német, végül a szovjet (orosz) befolyás növekedett meg. 1989-ben egy újabb függetlenedési hullám indult el. Ezúttal valamennyi kis nemzetnek sikerült függetlenedni, így teljesen új államok (pl. Macedónia és Szlovénia) alakultak. A nemzeti problémák azonban éppúgy nem oldódtak meg, mint ahogy 1920-ban sem.

Köztes-Európa egy olyan kifejezésnek tűnik, amely mentes a politikai töltettől, ezért alkalmas lehet az Európa közepén található kisállami sáv összefoglaló nevének.

3 Radisics Elemér (szerk.): A Dunatáj I–III. köt. Bp., Gergely R. Rt. kiadása, 1946.

4 Az elnevezés körüli vitákra ld.: Ring Éva (szerk.): Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a XX. századi Magyarországon. I–II. köt. Bp., Magvető, 1986.

3. Az atlasz általános leírása

Az atlasz néhány lelkes diák és oktató ötlete volt, a kommunista rendszerek bukása után. Vezetőjük Pándi Lajos, akinek ez a második jelentős munkája a térségről.⁵ A térség története még Köztes-Európán belül sem igazán tanulmányozott. „A történetírás (Nyugat-) Európa és Oroszország történetét bőven tárgyalja. »Határsávjukat« elhanyagolja.” – írja a bevezetőben a szerző.⁶ Adatok, sőt információcsere hiányában nagyon nehéz is megírni ezen országok történeti összehasonlító elemzését. Három különféle alfabetikus rendszer, jónéhány vallás, két tu-catnyi beszélt nyelv (és ország) található a régióban. Ezek a tények nagyon megnehezítették a statisztikáknak még az összegyűjtését és elemzését is.

Ezért is tartott több, mint három évig az atlasz elkészítése. Várhatóan 1995 márciusában* megjelenik a teljes munka. Sajnos, anyagi nehézségek miatt csak magyarul lesz olvasható, fekete-fehér kivitelű térképekkel.

Valamennyi térképhez egy oldalas szöveges ismertető tartozik, a térképen ábrázolt történelmi események bővebb kifejtése érdekében. A szövegdalalak alkalmassá teszik a kiadványt egyetemi oktatási célokra, ami igen fontos, mert a felsőoktatásban nagy szükség van új könyvekre. A szerzők remélik, hogy a kötet külföldön is érdeklődést kelt majd.

Az atlasz a legrészletesebb térképi feldolgozás lesz Magyarországon a 19–20. századi Köztes-Európáról. Az egyik fő cél éppen az volt, hogy az eddig elhanyagolt kis területekre (pl. Bukovina, Aland-szigetek, stb.) is nagy hangsúlyt fektessenek. Meghatározó fontosságú e kis területek történetének ismerete egész Köztes-Európa önidentitásának formálódásában.

A térképek több mint fele teljesen új, ezek ebben az atlaszban jelennek meg először. A gyűjtemény 331 térkép- és ugyanannyi szöveges oldalt tartalmaz. Több térképlapon néhány kistérkép is látható, tehát a térképek száma több mint 500. Általában egy nagy- és egy kistérkép szerepel egy oldalon, de néhány helyen 3-5 kistérkép is látható egy lapon. A kistérképek részletesebben ábrázolnak egy kisebb területet, vagy egy másik időpontban mutatják a főtérképen ábrázolt jelenséget.

A történeti kezdőpont 1763. Ez csak egy formális időpont, mivel a hangsúlyt a nemzeti átalakulás problémáira helyezik a szerzők, ezért az azt megelőző nagyhatalmi előretörést, vagy legalább annak utolsó fázisát szükséges volt bemutatni. Lengyelország felosztása volt ennek záróakkordja, s ezzel együtt a nemzeti mozgalmak felé vezető folyamat első lépése is.

A térképeket tíz fejezetbe csoportosították:

1. Köztes-Európa államalkotó nemzeti. (Az etnikai helyzet ábrázolása 1910-ben és 1990-ben);
2. Köztes-Európa és a birodalmak (1763–1815);
3. A nemzeti mozgalmak térhódítása I. (1815–1878);
4. A nemzeti mozgalmak térhódítása II. (1878–1914);
5. A köztes-európai ütközőzóna kialakulása (1914–1926);
6. Köztes-Európa nemzetállamai az első világháború után. (Etnikai térképek, parlamenti választások, ill. számos kis régió részletes ábrázolása);
7. Köztes-Európa és a modern birodalmak kora (1926–1945);

⁵ Az első kiadvány: Pándi Lajos (szerk.): A kelet-európai diktatúrák bukása 1985–1990. Szeged, JATE Kiadó, 1991. Második kiadás az 1990–1992 közti eseményekkel: szerzői kiadás, Szeged, 1993.

⁶ Pándi Lajos (szerk.): Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény. Kézirat, Szeged, 1994. 15. p.

* A térképgyűjtemény 1995. májusának első napjaiban jelent meg. (A szerk.)

8. Köztes-Európa mint szovjet védőzóna (1945–1989). (Szintén parlamenti választási és etnikai térképekkel).
9. A köztes-európai ütközőzóna restaurálása (1989–1993). (Ismét etnikai és választási térképekkel);
10. Köztes-Európa országainak területi változásai.

A térképek sokféle történelmi eseményt ábrázolnak: politikai rendszerek bemutatása, hadtörténet, etnikai helyzet, a zóna vallási megoszlása, parlamenti választások, területi változások, ill. ezek tervezetei, szövetségi rendszerek stb. egyaránt helyet kaptak a gyűjteményben.

Az atlasz angol és német nyelvű előszót is tartalmaz a magyar mellett. A tartalomjegyzék szintén elérhető angolul is. Az atlasz szerkesztője, Pándi Lajos, három további kötettel szeretné kiegészíteni a kiadványt. Az első tartalmazza a térképek szerkesztéséhez felhasznált valamennyi statisztikát, így ezek a fontos adatok egy kötetben megtalálhatóak lesznek. A második könyv Köztes-Európa kronológiája 1763-tól napjainkig, míg a harmadik Köztes-Európa földrajzinév-szótára lesz, melyben a települések névváltozatai (hivatalos és más változatok egyaránt) lesznek összegyűjtve.

A Köztes-Európa atlasz tehát olyan, részletes térképgyűjtemény lesz, mely a kisállami zóna politikai- és nemzetiségi történetét 1763-tól ábrázolja, egy oldalas szöveggel kiegészítve minden térképet.

(Az előadás negyedik része 12 térkép bemutatásából és magyarázatából állt. Ezt csak a térképekkel együtt lenne érdemes megjelentetni, ezért ennek szövegét nem fordítottam le.)

Bencsik Péter